

Croatica XIX (1988) — 30 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Dražen Budiša

**CROATICA U DJELU LORENZA HERVÁSA
Y PANDURA**

UDK 806.61-8:805.0

U članku autor piše o hrvatskim filološkim temama u djelima španjolskog isusovca Lorenza Hervása y Pandura (1735—1809).

Lorenzo Hervás y Panduro bio je španjolski isusovac. Rođen je u mjestu Horacajo de Santiago (Cuenca) 1735, a umro je u Rimu 1809. g. Studirao je u Madridu i Alcali, a predavao u Cáceresu, Madridu i Murciji. Kad su 1767. isusovci protjerani iz svih zemalja španjolske krune sklonio se u Italiju. Najprije je došao u Forlì. Proboravio je tu kraće vrijeme, a potom se za duže nastanio u Ceseni gdje se posvetio matematičkim, astronomskim i jezikoslovnim studijama. U Španjolsku se vratio 1798. ali nakon četiri godine morao je ponovno u Rim, gdje ga je Pio VII. imenovao za bibliotekara u Quirinalu.

Prema bibliografiji isusovaca C. Sommervogela,¹ Hervás je napisao brojna djela. Nas ovdje zanimaju samo njegovi jezikoslovnji radovi. Ima ih pet: *Catalogo delle lingue conosciute e notizia della loro affinità e diversità* (Cesena, 1785), *Origine, formazione, meccanismo ed armonia degli idiomi* (Cesena, 1785), *Aritmetica delle nazioni e divisione del tempo fra l'orientali* (Cesena, 1785), *Vocabolario poliglotta* (Cesena, 1787) i *Saggio pratico delle lingue* (Cesena, 1787).

Osim što su izišli samostalno, ovi su Hervásovi jezikoslovnji radovi objavljeni i kao 17, 18, 19, 20. i 21. svezak njegovog poligrafskog djela *Idea dell'Universo* (Cesena, 1778—1792). Dočim su prirodnoznanstveni dijelovi ovog velikog Hervásova djela od male vrijednosti, njegovi lingvistički prilozi zauzimaju značajno mjesto u povijesti filologije. Hervás je među prvima pokušao stvoriti osnove jedne komparativne lingvistike polazeći od gramatičke strukture pojedinih jezika, a njegovo grupiranje američkih jezika malo se izmijenilo sve do danas. Osim toga, on je prvi utvrdio srodnost ugro-finske skupine jezika.²

Od Hervásovih filoloških djela pregledao sam *Catalogo delle lingue conosciute, Origine, formazione, meccanismo ed armonia degli idiomi* i *Aritmetica delle nazioni*. Ova tri djela posjeduje Knjižnica JAZU. Iz pariške Bibliothèque nationale pribavio sam kopije samo nekoliko stranica iz djela *Vocabolario poliglotta*, a *Saggio pratico delle lingue* nisam konzultirao. Sva četiri pregledana Hervásova djela sadrže i hrvatske filološke teme.

Hrvatski jezik spominje Hervás pod trima nazivima. Nazivom »ilirski jezik« ponekad imenuje slavenski jezik općenito kao onaj zajednički jezik iz kojega su proizašli svi slavenski jezici, pa i

¹ *Bibliothèque de la compagnie de Jésus*. Reimpr. (Heverle) — Louvain, 1960. T. 1—12.

² Ovo navodim prema *Enciclopedia Italiana*, sv. XVIII. O lingvističkom radu Lorenza Hervása pisao je A. Baltin de Unquera: *El Padre Hervás y la filología comparada*, Boletina del Circulo Filológico Matritense, 1885.

»Dalmata o Schiavono«,³ ali i hrvatski jezik naziva »Illirico della Schiavonia«. ⁴ Ponekad sam naziv »ilirski« jezik bez poblizjeg određenja upotrebljava i kao sinonim za hrvatski tj. dalmatinski. Tzv. »čisti hrvatski« (»Croata pura«) za njega je jezik kojim se govori uz Savu i Dravu i u Zagrebu.⁵

Hrvatskom jeziku nije Hervás posvetio posebno poglavlje, hrvatske jezikoslovne teme i hrvatske riječi nalaze se razasute u raznim dijelovima njegovih knjiga. Tako je postupio i s većinom drugih jezika. I premda tih riječi nema puno, one su za nas zanimljive posebno zbog toga što barem neke od njih nisu, kako se čini, preuzete iz nekog pisanog izvora koji je nama poznat, nego mu je najvjerojatnije neki naš čovjek bio izvor obavijesti o našem jeziku. Dokaz za to nije samo činjenica da kod Hervása ima i nekoliko riječi koje nisu zabilježene u starijim tiskanim rječnicima našeg jezika nego i njegov način pisanja hrvatskih riječi, koji pokazuje da ih je autor bilježio svojom grafijom onako kako ih je čuo.

Najvažniji Hervásovi izvori za slavenske jezične teme su J. P. Kohl (*Introductio in historiam et rem literariam Slavorum, Altonaviae, 1729*) i J. Ch. Jordan (*De originibus slavicus Vindobonae, 1745*). Iz ovog drugog djela preuzeo je on hrvatski tekst o iskušavanju Isusa u pustinji iz Matejeva evanđelja, objavljen u knjizi *Szveti evāngeliumi* (Trnava, 1694).⁶

Hrvatske riječi na pojedinim mjestima u Hervásovim djelima skupljene su u veće rječničke cjeline, a neke se nalaze u sklopu ostalih stranih riječi kao ilustracija za pojedina Hervásova gledišta. On tako primjerice u poglavlju *Formazione delle parole con relazione agli obbietti significati, ed alle più note qualità di essi*⁷ raspravlja o tome kako su pojedine vrste predmeta, stanja i zbivanja u različitim jezicima imenovane riječima sa sličnim glasovima. Tu navodi za primjer riječi iz »tonkinškog«, »dalmatinskog« i »malajskog« jezika. Donosimo hrvatske riječi iz ovog popisa prema izvornoj grafiji s talijanskim prijevodima:

³ *Catalogo...* str. 160.

⁴ Isto, str. 160.

⁵ *Origine...* str. 73.

⁶ Evo tog teksta: *Teda Pelyan be Jesus vu puscsinu od duha da-bi-sze zakusaval od vraga igda-bi poztil bil cseter deszet dnih i cseter deszet noc sih i priztupivsi zkuszitel, rec, se nyemu ako-szi Bosji szin, recst, da ovo kamenie kruhom poztane koteri odgovorivši recse napiszano je, na sive csolovek szamen kruhom.*

⁷ *Origine, formazione, meccanismo ed armonia degl'idiomi, Cesena, 1785.* str. 31.

Ranna ... ferita.
 rasercen ... adirato.
 raszipljenje ... fissura.
 raspleskanje ... spaccatura.
 rastropglien ... divenire fluido.
 rasùni ... rovinare.
 rai, ratmiriza ... guerra.
 razbiati ... stordire.
 razciniti ... guastare.
 razdjeliti ... partire.
 razdrripiti ... lacerare.
 razdririt ... stracciato.
 rashusnuti ... }
 razjisti ... } rodere.
 razjiditi ... arrabiarsi.
 razghgnivitise ... incrudelirsi.
 razjiden ... roscicato.
 raznesti ... rapire.
 razruscenje ... distruttore.
 rinnuti ... precipitare.
 roniti ... rovinare.
 rrihjav ... rugginoso.
 rumon ... mormorio.

Osim ovih u istom djelu Hervás navodi još ove hrvatske riječi: lizati (leccare) str. 26, laluka: deszna (mascella) str. 29, xvenykatj (masticare) str. 29, güszi (mangiare) str. 29, pojitari (inghiottire) str. 29, golem (grande) str. 36, mää (piccolo) str. 36, darhtati (tremare) str. 41, mucsati (silenzio) str. 42, pischiati (sibillare) str. 44, puhati (soffiare) str. 44, szakrati (sorbire) str. 44, uzdah (sospiro) str. 45, plamen (fiamma) str. 45, iskulya (buco) str. 46, gron (tuono) str. 47, garmiti (tounare) str. 47, razbiti (rompere) str. 48, vol (bue) str. 63, mukanie (muggito) str. 63, nebesi, nebezi, nebu, nebesi, nibeszi, nebu nabeszi (cielo) str. 114,⁸ szpuux (lumaca) str. 116, garba (gobba) str. 119, urichia (sacco) str. 119, ezmart (morte) str. 120, umiriti (morire) str. 121 i zaklati, ubiti (ammazzare) str. 122.

Hervás je jedan od prvih autora koji je pokušao komparativno proučavati jezičnu skladnost pojedinih jezika, i to na temelju usporedne analize učestalosti javljanja određenih glasova u njima. U desetom poglavlju knjige *Origine, formazione, meccanismo ed armonia degl' idiomi* donosi tablicu iz koje se vidi uče-

⁸ Kod navođenja ove riječi Hervás ističe da je ona zajednička i drugim slavenskim narodima: Srbima, Bugarima, Rusima i dr.

stalost javljanja početnih slova u riječima šesnaest različitih jezika uključujući i »ilirski«.

U djelu *Catalogo delle lingue conosciute* o našem jeziku raspravlja u poglavlju posvećenom slavenskim jezicima. Ističe da se jezici naroda na obali Jadrana malo razlikuju kao i općenito slavenski (»ilirski«) jezici, tako da bi putnik koji govori taj jezik njega mogao koristiti od Jadrana sve do sjevernih ledenjaka. Primjećuje da su slavenskom jeziku strane sve riječi koje započinju sa slovom »f« iz čega zaključuje da u izvornom slavenskom jeziku nema ovog glasa. Tu Hervás donosi i jedan manji talijansko-hrvatsko-ruski rječnik koji doslovno prenosimo:

Ajuto	pomock	pomosti.
ariete	brav	obeni.
cantare	bugariti	poio.
capra	koza	kozeli.
come	kako	tako.
danno	skoda. sctetta	itrata.
dote	prrickia	pridanoe. merazi.
illustre	slavan	slaveie.
malvaggità	opachina	zlodianie. belekie.
nave	brod. laghja	korabli.
pozso	bunar	bynari. kladazi.
pulce	buha	boxa.
sponda	krai	kravati.
tempo	brime	breme. slifae.

U knjizi *Aritmetica delle nazioni e divisione del tempo* raspravlja o izrazima za vrijeme u mnogim jezicima i o brojnoj vrijednosti slova, pa među ostalim donosi glagoljsku azbuku s brojnom vrijednošću glagoljskih slova,⁹ a također i hrvatske nazive brojeva s usporednim nazivima na češkom, poljskom i litavskom jeziku. Evo kako piše naše brojeve: jedan, dua, tri, cettri, pet, sces, sedarn, ossam, devet, desset, jedanaís, duanaís, duadesti, tridesti, ceterdesti, pessel, sessel, sedamdesset, ossamdesset, devetdesset, stó, duastò, tissuch.

Koliko je hrvatskih riječi naveo u svom poliglotskom rječniku trebat će još utvrditi. Na temelju fotokopija onih stranica tog djela koje posjedujemo vidljivo je da djelo posjeduje veći uvod, u kojemu on razlaže razna opća jezična pitanja i daje kraći prikaz pojedinih jezika, njihova nastanka i njihovih glavnih obilježja. U uvodu ističe da je rječnik sastavio konzultirajući osobe koje govore određeni jezik, a kad takvih nije bilo služio se rječnicima za koje

⁹ *Aritmetica*,... str. 89.

kaže da često sadrže pogreške. Rječnik je sastavio tako što je talijanske riječi svrstao po abecedi a onda njihove istoznačnice na brojnim jezicima razvrstavao u stupce, tako npr. rječnik započinje riječima, acqua, anima, animale i onda se ispod svake od ovih riječi nižu istoznačnice na stotinjak svjetskih jezika. (U ovom primjeru hrvatski adekvati prema Hervásu jesu: voda, duša i zvir.)

Lorenzo Hervás y Panduro jedan je od brojnih starijih stranih autora koji su u svojim djelima obrađivali i hrvatske filološke teme. Naša jezikoslovna znanost poprilično je zanemarila proučavanje djela takvih pisaca. A valjalo bi barem registrirati sve one stare knjige stranih autora koji donose hrvatske tekstove ili obrađuju i hrvatske filološke teme. Ovaj kratki prikaz kod nas, čini mi se, potpuno nepoznatog djela Lorenza Hervása y Pandura pokazuje potrebu za takvim istraživanjima.

SUMMARY

THE CROATICA IN THE WORK OF LORENZO HERVAS Y PANDURA

In his numerous philological works Spanish Jesuit Lorenzo Hervás y Panduro did not dedicate a special chapter to Croatian language. Yet, in some of them the Croatian philological themes do appear. We know the main Hervás sources for his works on Slavonic languages. For the Croatian language he used oral information as well. This may be deduced from a shorter list of Croatian words in the work »Origine, formazione, meccanismo ed armonia degl' idiomi« (1785) where some words are quoted that do not appear in the older dictionaries of the Croatian language.

40 DELL' ORIG. DELLE LINGUE ART. IV.

r alla prima riflessione comparisce attissima a figurare cose *rozze*, *rustiche*, *aspre*, *acri*, e *spiacevoli* a' sentimenti, ed all' animo, ed appunto trovasi ne' nomi *brusco*, *rozzo*, *rustico*, *duro*, *romore*, *ruffa*, *rabbia*, *stridore*, *turbine*, *rissa*, *rovello* (*stizza* *rabbiosa*) *vuga*, *ruggire*, *ruggiare*, *rancore*, *vancido*, *raspare*, *raschiare*, *radere*, *rocco*, *ronco*, *ronfare*, *rodere*, *rompere*, *rovina*, *ruminare*, *rusco* &c. La lingua nel pronunziare la *r* sembra sdruciolare, e scorrere con suono alquanto simile al mormorio de' fluidi, e però con essa ottimamente esprimonsi le cose rapide, e movibili, come *carro*, *correre*, *girare*, *rota*, *rio*, *ri-gagno*, *rampicare*, *rapire*, *veuma*, *rigare*, *ruttare*, *rotolare*, *riva*, *precipitare*, *portare*, &c. Così ancora nel Greco dicesi *roos*, *rys* *flussione*, *ryax* *rivo*, *rymo* *carro*, *rëscis* *rottura*, *rëchme* *rovina*, *ruggë* *fissura*, *rymë* *impulso*, *rychàchetòs* *tumulto*, *rëgkos* *roco*, *roibmos*, *roizos*, *roizema* *stridore*, *rodos* *impeto*, e mormorio dell' onde, *rabattò* *fo strepito*, *robdö* *butto* con istrepito, *rodaizö* *aggirò*, *roibdësis* *canto dispiacevole*, &c. Nel Giaponese dicesi *uru* *fluire*, *corobi* *cadere*, *precipitare*, *faxiri* *correre*, *baxiri* *correre velocemente*, *nagare* *flusso*. Ecco altri esempi in altre lingue.

Tonkinese.

Dalmata.

Malaya.

Ram-ram....	strepito	Ranna,	ferita.	Amàra . . .	iracondo.
ram..	duro, tagliare.	rasercen	adirato.	aros	flusso.
ro-trat....	svellere.	raszipljenje . . .	fissura.	cras	duro.
ron-roit....	fragore.	raspleskanje..	spaccatura.	gordi	trivella.
rot... re cose liquide.	correre, butta-	rastropglien... fluido.	divenire	gorinda . . .	rota, che fa da cote.
ron-rot.....	fluire.	rasuni	rovinare.	mara	rissare.
ruoi.....	correre.	rai. ratmiriza . .	guerra.	mengero . . .	roncare.
ruou..	vino distillato.	razbiati	stordire.	prang	guerra.
roc... palude piccola.	razciniti . . .	guastare.	rebous	bullire.	
tran	rissa.	razdjeliti, . . .	partire.	reba	rovinarsi.
tru	espellere per forza.	razdrripiti . . .	lacerare.	rindang . . .	friggere.
		razdrrit	stracciato.	sirang	rigare.
		rashusnuti.)	rodere.	tiri	rigido.
		razjisti	rodere.	tsjoucor . . .	radere.
		razjiditi	arrabbiarsi.	tsjuri	furare.
		razghnivitise ..	incrudelirsi.		
		razjiden	rossicato.		
		raznesti	, rapire.	chiriri	bullire.
		razruscenje.	distruttore.	curutu . . .	ciò, che si mette

Guarani.

Hrvatski (dalmatinski!) jezik u »čudnom«
društvu »tonkinškog«
i malajskog!